

طرح مجموعه مستند تلویزیونی

"سلیم"

درباره زندگی و آثار فخرالذکرین استاد سلیم موزن زاده اردبیلی

تعداد : 5 قسمت 30 دقیقه ای

زمان : 150 دقیقه

نویسنده : حسن قهرمانی

بنام خداوند جان و خرد

طرح مستند تلویزیونی

نام: "سلیم"

نویسنده: حسن قهرمانی

تحقیق و پژوهش: عمار احمدی – حسن قهرمانی

موضوع: پرتره . (اجتماعی و فرهنگی و هنری)

تعداد: 5 قسمت

زمان: 150 دقیقه

زبان: فارسی (گفتگوها به زبان ترکی بازنویس و نریشن فارسی) + زیرنویس یادوبله انگلیسی (در صورت سفارش)

نوع ضبط: پرتابل

هدف:

پرداختن به زندگی استاد سلیم موزن زاده اردبیلی و خدمات ماندگار ایشان در خدمت به اهل بیت در زنده نگه داشتن نهضت عظیم عاشورائی به وسیله هنر و صدای منحصر به فرد به عنوان مداح اهل بیت و همچنین نشان دادن جزئیات این هنر و توانمندی های او در تخصص در هنر خود در استفاده از ساختار موسیقی ایرانی در مداحی بر اساس ردیف ها و گوشه های موسیقی ایرانی به عنوان یکی از مداحان بلند آوازه عالم تشیع با بررسی زندگی و آثار او خواهد بود

مقدمه

بی شک یکی از رسالتهای رسانه معرفی مخافر عالم فرهنگ و هنر دینی این سرزمین پر افتخار و انعکاس هنر و ارزشی که در خدمت اهل بیت علیه السلام و بخصوص آقا ابا عبدالله الحسین (ع) بوده خواهد بود. پرداختن به زندگی و نوع تربیت و چگونگی آموزش و همچنین شناساندن ویژه گی های تخصصی هنر استاد سلیم موزن زاده به عنوان افتخار ، و اوج هنر مداحی در عالم تشیع که دارای ویژه گی های نابی بوده و هست با ارائه اسناد ادعایی بر عظمت این هنر باعث جریان سازی و تاثیر بر قشر جوان این مرز و بوم و نسل های آینده خواهد بود . برای همین نیاز به ساخت و تولید مستند در این باره بیش از پیش احساس می شود .

طرح کلی:

تاریخچه پیدایش مداحی و مرثیه خوانی ریشه در فرهنگ و هنر و باورهای دینی و مذهبی مردمان این دیار دارد و آنچه امروز در ایران و منطقه آذربایجان و بخصوص اردبیل به عنوان برگ زرینی از این هنر اصیل دینی و ماندگار مشاهده می شود از زمان صفویه شروع و در دوره قاجار هویت مانا به خود می گیرد و تا به امروز ادامه دارد. و مداحان و شعرای آئینی این سرزمین هرکدام پایه های اصلی در این هنر اصیل در ایران شناخته شده اند. با ظهور قاجار و اهمیت دادن دربار قاجار به آیین تعزیه و موسیقی مرثیه و مداحی، برخی از شهرهای مذهبی چون اردبیل موسیقی را به خاطر مطالبه و درخواست بیشتر مردم در آیین تعزیه و مرثیه خوانی خلاصه می کند. برای همین در این دوره موسیقی دانان بزرگی چون ملاغلامعلی مشهور به آلاپالاز اوغلو بیش از آنکه قدرت آواز و علم موسیقی خود را نشان دهند، بیشتر روضه خوانی و مرثیه خوانی خود را بین مردم اردبیل آشکار می کنند. ماحصل این حرکت باعث ظهور مکتبخانه ای با عنوان مکتبخانه میرزاعزیز در اردبیل می گردد. این مکتبخانه که در آن علاوه بر آموزش علوم تحصیلی قدیم، علم موسیقی در قالب تعزیه خوانی و مرثیه خوانی نیز آموزش داده می شد، با فکر آلاپالاز اوغلو و اقدام شاگرد ارشد او مشیرالحکمای اردبیلی، توسط مرد عالمی به نام میرزاعزیز در خانه قدیمی خود در محله یساول اردبیل برپا می گردد. استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی از اسطوره های موسیقی مرثیه آذربایجان و ایران به حساب می آید، تربیت یافته همین مکتبخانه میرزاعزیز در اردبیل هستند.

«میرزاعزیز مکتبخاناسی» مکتبخانه میرزا عزیز در خانه شخصی باسواد به نام میرزاعزیز در محله یساول یکی از محله های قدیمی شهر اردبیل برپا می شد. این مکتبخانه مثل دیگر مکتبخانه ها برای آموزش علوم قدیم چون قرآن- ادبیات-فلسفه-ریاضی برای فرزندان شهر اردبیل دایر شده بود. چندی بعد به پیشنهاد شاگردان ارشد آلاپالاز اوغلو، مشیرالحکما و ملاعلی کرشنه برای تربیت مرثیه خوان و روضه خوان و شبیه خوان برای جامعه مذهبی اردبیل یک روز از این مکتبخانه اختصاص یافت به آموزش آواز خوانی و روضه خوانی و مرثیه خوانی.

میرزاعزیز یک روز از هفته که عموماً روز پنج شنبه ها بود را به آموزش آواز و مرثیه خوانی اختصاص داد. بچه هایی که در این امر علاقه و استعداد ذاتی داشتند توسط میرزاعزیز شناخته شده و به این کلاس ها هدایت می شدند. با اینکه میرزاعزیز خودش موسیقی و آواز و مرثیه را خوب می شناخت با این وجود خودش آوازخوان یا مرثیه خوان نبود. برای همین در آموزش از وجود مربی استفاده می کرد که کاملاً به دستگاه های موسیقی و ردیف های مرثیه خوانی واقف و عالم بود. یکی از این مربی های حاذق حاج حسینقلی داودی بود. او علاوه بر حضور در مکتبخانه میرزاعزیز به همراه گروه نوازندگان خود در محلات و شهرها و روستاهای اردبیل مجالس موسیقی برپا می کرد و در مراسم عروسی برنامه موسیقی داشت. تا اینکه از سن نزدیک به 50 سالگی موسیقی را کاملاً کنار گذاشت و به عالم مرثیه و مداحی قدم گذاشت.

میرزاعزیز مرد پا به سن گذاشته ای بود که همیشه کلاه امیری به سر داشت و ریش بلندی هم می گذاشت. لباس ویژه مردان آذربایجان یعنی سنتره (شبیه قبا اما کوتاه تر و چین دار و گشاد) می پوشید. شاگردان مکتبخانه میرزاعزیز خصوصاً در روزهای پنج شنبه اغلب شاعران، آواز خوانان و مرثیه خوانان شهر اردبیل بودند. از جمله آنها عبارتند از:

1- مشیرالحکما(شاگرد ارشد آلاپالاز اوغلو و آوازخوان، طبیب و حکیم شهر)

2- ملاعلی کرشنه(شاگرد ارشد آلاپالاز اوغلو و آوازخوان و روضه خوان)

3- حاج حسینقلی داودی(آواز خوان)

4- میرزا فضلعلی صدر الممالک(شاعر)

5- عباسقلی یحیوی (تاجر الشعراى اردبیل)

6- عبدالله سلطانى (برادر مشیرالحکما و مرثیه خوان)

7- میرزا محمد تمدن (مرثیه خوان)

8- شیخ عبدالکریم (مؤذن و مرثیه خوان و آشنا با ردیف های موسیقی)

9- صادق غلامین (آواز خوان و مرثیه خوان)

10- حاج رحیم حیدرى (مرثیه خوان)

از شاگردان مکتبخانه میرزا عزیز اذان و سبک مرثیه خوانی خاص شیخ عبدالکریم و پسرانش (رحیم و داوود و نعیم و سلیم مؤذن زاده) - سه گاهی به نام «حسینقلی سنگاهی» از حاج حسینقلی داودی و «غلامین سنگاهی» از صادق غلامین و سبک مرثیه خوانی خاص میرزا محمد تمدن و پسرش (محمدباقر تمدن) برای موسیقی و موسیقی مرثیه اردبیل و آذربایجان به یادگار مانده است. صدا و نوع مداحی حاج سلیم مؤذن زاده، تسلط او بر دستگاه ها و ردیف ها و گوشه های موسیقی ایران و آذربایجان توسط ایشان اوج هنر مرثیه سرایی در ایران و جهان را شکل داد. و بدین ترتیب سبک آوازی و مداحی مؤذن زاده از عبدالکریم مؤذن زاده پدر سلیم و شیوه حاج حسینقلی داودی تقویت شده و در صدای ماندگار استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی کامل می گردد.

سبک مداحی و مرثیه سرایی در اردبیل برگرفته شده از محیط و منطقه جغرافیایی خاص است که در آن رشد و نمو یافته اند. و برای همین طبق تحقیقات دسته بندی موسیقی، صداهاى اردبیل در دسته صداهاى مناطق کوهستانی آذربایجان قرار می گیرد که از خصایص آن داشتن صدای بلند و رساست که ما آن را در شیوه و سبک استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی می بینیم.

سلیم مؤذن زاده اردبیلی در محله تازه شهر اردبیل در خانواده مذهبی و عاشق امام حسین به دنیا آمد. پدرش شیخ عبدالکریم از نوادر عالم موسیقی و از صداهاى ماندگار بود. پنج برادر بودند (نعیم، رحیم، سلیم، داود، محمود) که زیر نظر پدرشان مداحی و دستگاه های موسیقی را می آموزند.

اولین مرثیه و مداحی سلیم مؤذن زاده طبق یادداشت خودش به دوران هفت سالگی بر می گردد. او مثل دیگر علاقمندان موسیقی برای خواندن درس همراه آموزش موسیقی در مکتبخانه میرزا عزیز اردبیل ثبت نام می کند. بعد از گذراندن دوران کودکی و نوجوانی در این مکتبخانه نزد اساتید بزرگ موسیقی چون استاد جلیل شهناز، تاج اصفهانی و اقبال آذر و اساتید بزرگ موسیقی کشور آذربایجان چون هابیل علی اوف و آقاخان عبدالله اف تلمذ موسیقی و ردیف موسیقی می کند. همه این اساتید در خاطرات خودشان تعریف و تمجیدهای زیبایی از صدای ماندگار استاد سلیم مؤذن زاده نقل کرده اند. برای مثال در مجلسی در اصفهان به نقل از شاهد عینی چون حاج بهرام پورآذر، استاد جلیل شهناز بعد از خواندن سلیم بلند شده و بر گلولی سلیم بوسه می زند.

استاد سلیم مؤذن زاده نقل می کند: در شیوه مداحی و مرثیه خوانی از شیوه پدرم و نیز از شیوه استاد حسینقلی داودی بهره گرفته ام، هرچند سعی کرده ام که شیوه شخصی خودم را همیشه برای خودم داشته باشم (روزنامه اعتماد، 1395: 3 آذر).

سلیم مؤذن زاده مرثیه و مداحی را در سه زبان ترکی، عربی و فارسی ادامه می دادند و به هر سه زبان اشرافیت کامل داشتند. او خود را بنیانگذار مولودی خوانی در ایران می دانست. از استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی بیش از 2000 نوار و برنامه ضبط شده به یادگار مانده است.

«سلیم مؤذن زاده متولد 1315 و وفات به سال 1395، شاید کمتر خانه ای در ایران و آذربایجان باشد که در آن صدای نوای آسمانی مرصع خوان خورشید، سلیم مؤذن زاده اردبیلی دلربایی نکند. کیست این نغمه خوان دلربای

آستان همایونی عشق که تکریم و تحلیل تأثیرش فراتر از تحریر و تقریر است؛ نافذترین صدایی که با شنیدنش عشاق مسحور می شوند. صدای مانایی که در ردیف صداهای نادر به هنگام اجرا چنان شوریده و بریده می شود که گویی بر اوج هفت شهر عشق نغمه خوانی می کند و به اصواتی گام می نهد که حنجره به سان موم در دست او حیران و مقتون می گردد.

سلیم در سلسه ای دیده بر هستی گشود که قبل از او برادرانش نعیم و رحیم و پدرشان شیخ عبدالکریم و جدشان شیخ فرج اردبیلی از صدایی ملیح و با صلابت برخوردار بودند. بعد از سلیم دو برادر دیگرش مرحومین محمود و داود نیز از این نعمت خدادادی بهره مند بودند، مع الوصف شیخ عبدالکریم اولین مؤذن رادیو ایران بود از این طریق بسیار مشهور گشت. صدای وی در چنان مرتبه ای قرار داشته که سلیم با آن صلابت و زیبایی بی انتهای صدایش گفته: «صدای من در برابر صدای پدرم قطره ای است مقابل دریا». با توجه به اینکه صدا در خاندان شایسته و هنرور مؤذن زاده اردبیلی مرحمتی از جانب حق بود، سلیم در جایگاهی بر اریکه صدا تکیه کرد که اصحاب فن و ذوق بر این مرتبه واقف اند و جذب محبت و عنایت مردم از عوام احساساتی گرفته تا خواص صاحب نظر تکریم سلیم را بیان می کند. سلیم در مکتب پدرش و مکتبخانه میرزا عزیز در اردبیل مراحل مقدمات این مسیر پرخطر را طی می کند و به ظرایف مداحی و موسیقی و آواز آشنا می گردد و بعد از تحصیلات در اردبیل راهی تبریز می شود و از محضر بهادری دقایق آواز را یاد می گیرد و هم زمان درس های حوزه را در مدرسه هابیب طالبیه، صادقیه و خواجه علی اصغر تبریز سپری می کند به طوری که حیاط طالبیه مملو و مشحون از جمعیتی شیداست که برای شنیدن صدای سلیم جمع شده و به قول دوست دیرینش میرزا ابودر بیدار حتی جای سوزن انداختن نیز نمی شد. سوای از دانشجویان علوم دینی و طلبه ها بازاریان نیز برای لذت از این صدای آسمانی در حیاط مدرسه طالبیه می نشستند و می شنیدند.

در کنار مکتب پدر و میرزا عزیز و بهادری از فنون آوازی اقبال آذر و تاج اصفهان نیز بهره مند بود. آثار ارزشمند آوازی مقامات آذربایجان و گنجینه گران سنگی که از صدای او با بیش از دو هزار عنوان کاست به یادگار مانده نشانگر تسلط استادانه و جاودانه او به موسیقی ها و ردیف های ایرانی و آذربایجانی و عربی است. کمتر خواننده ای را می توان پیدا کرد که به طور متوسط روزانه پنج ساعت و بیشتر در اوج مداحی کند و یا آواز سر دهد. سلیم یکی از خوانندگان استثنایی و بزرگ آواز شرق بود. بی تردید تأمل در بعضی از آثار او موجب حیرانی می گردد و تلفیق موسیقی های مختلف در یک مجلس و در یک اجرا حیرت آور است. او بعضی از تصنیف ها را با روحی دیگر در نوحه خوانی اجرا کرده و گویی اجرای او از اثر ارسال بسیار متنوع و شورانگیز است و یا اینکه او اکثر آوازاها و دستگاه های موسیقی را با صلابت منحصر به فرد خود و چنان قلدرانه اجرا کرده که او را مرثیه خوانی متفاوت در جهان اسلام معرفی می کند و در مکتب مرثیه و مداحی ایران و آذربایجان و حتی جهان اسلام مشعل داری بی بدیل و تکرارناپذیر است.

اثر «ایران! ایران! ایران! خون و مرگ و عصیان...» در اوایل انقلاب اسلامی به سال 1357 با صدای بازیگر مشهور «رضا رویگری» خوانده شد و چند سال بعد همان آهنگ و ریتم با شعر زینب! زینب! زینب! با صدای افسانه ای سلیم در اوج ملاحظت و کمال زیبایی و قدرت صدا در روح و ذهن دوستداران سلیم و علاقه مندان ثبت و ضبط شد به طوری که در دقایق دفن پیکر عزیزش بنا به وصیت خود با نوای زینب زینب مردم او را به خانه ابدی بدرقه کردند و نگارنده نیز در آن دقایق هجران در سیطره آن نغمه آسمانی با چشمانی گریان با جنازه استاد بی نظیر خداحافظی کرده ولی آن بدرقه مجاز پیکر بود چون روزگاران با صدای سلیم زیباتر و شیداتر خواهد شد... او به صورت خلاق با جایگزین کردن اشعاری فاخر در مدح و تعزیت ائمه اطهار بر روی تصنیف های اصیل و مردمی ایرانی و آذربایجانی گامی نو در این راه برداشت البته جسارت این کار هم از عهده هیچ کس بر نمی آمد هم به جهت حساسیت های مذهبی و هم به مراتب هنری؛ اما سلیم در جایگاهی بود که با پشتوانه بسیار عظیم به زیبایی از عهده این اجراهای حساس درآمد و باز در اکثر آنها زیباتر از اجرای خواننده اول.

صدای کامل و شش دانگ او با لطایف مخصوص چه در اوج و چه در بم در تاریخ هنری ایران و آذربایجان ماندگاری لایق است و حتی گذر زمان و با واکاوی بیشتر آثار او این ماندگاری را مبرهن تر خواهد کرد. اگر اقبال آذر صدای سلیم را جزو اعجاز می خواند، اگر حسن کسایی بوسه بر حنجره او می زد، اگر هابیل علی اوف اسطوره کمانچه صدای او را به صدای داود شبیه می داند، اگر عالیم قاسم اوف (بلبل شرق) صدای او را از بهترین صداهای

بشری می نامد، اگر محمدرضا شجریان مفتون صدای او می شود خود گواهی عظیم بر جایگاه استادی و صدای آسمانی سلیم است.

سلیم برای انتخاب شعر و اجرای کلام حساسیت داشت و همیشه با دقت و نظارت خاص متناسب با دستگاه آوازی و یا ردیفی که برای مجلس انتخاب می کرد شعر می گزید و به حق سلطان الذاکرین و حتی خاتم الذاکرین لقب یافت. تشییع جنازه او با شکوهرتین و مردمی ترین بدرقه یک هنرمند بزرگ از سوی مردم بود و به قول فرزند هنرمندش «ودود» سلیم مقام و منزلت اهل بیت را با تحریک احساسات عوام نشکست و باز به قول ودود که خود از مفاخر هنر ایران و آذربایجان است: در پی ایجاد و کسب قداست برای پدر عزیزم نیستم اما واقعیت این است که او به جایگاهی خاص وصل بود و این در تمام کارهایش تأثیرگذار بود»

نمودار سیر تحول مرثیه سرایی در اردبیل

1- سبک موسیقی مرثیه خوانی در مکتبخانه میرزا عزیز اردبیل

2- بزرگان مکتبخانه میرزا عزیز اردبیل

3- شیخ عبدالکریم مؤذن زاده اردبیلی

4- سبک مرثیه خوانی عبدالکریم مؤذن زاده

اوج مرثیه سرایی در عالم تشیع با سلیم مؤذن زاده اردبیلی

نمونه از تحلیل فنی و محتوایی مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه ماهور و گوشه هایش در یکی از آثار ماندگار استاد مؤذن زاده که توسط اساتید و بزرگان موسیقی خواهد بود

«درآمد و برداشت:

ماه ملک منظره باخ، صورت پیغمبره باخ

قدرت صورتگره باخ، اکبره باخ، اکبره باخ

***

اشاره به گوشه دشتی و گشایش:

گوئیده فقط ماه بودور، یئرده فقط شاه بودور

حقه دئسن راه بودور، سیر انله الله بودور

سیر فدیناه بودور، بنده درگاه بودور

مست علی الله بودور، ساق یدالله بودور

الله باخ، اکبره باخ، اکبره باخ

کنز ادب گوهرایدی، گوهره ده جوهرایدی

اشبه پیغمبرایدی، چون اونا چوخ بنذرایدی

یوسفه تاج سرایدی، عالم اونا نوکراییدی
لیلی یه بال و پراییدی، عمه سینه چاکراییدی
زینبه باخ، چاکره باخ، اکبره باخ، اکبره باخ

***

شکسته:

لیلی یه باخ، هاجره باخ، اکبره باخ، اکبره باخ

***

اشاره به دلکش و فرود:

سرو توتوب پا دولانیر، ماهی دیر صحرا دولانیر

مهر دل آرا دولانیر، یوسف رعنا دولانیر

باشینه لیلا دولانیر، لیلی یه دنیا دولانیر

جنتی حورا دولانیر، چوللری زهرا دولانیر

مادره باخ، مادره باخ، اکبره باخ، اکبره باخ

و.....

***

و تعدادی از نمونه هائی دیگر که در این مستند به آنها خواهیم پرداخت :

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه همایون و آواز بیات اصفهان

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه شور و آواز ابوعطا

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه شور و آواز دشتی

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه شور و آواز افشاری

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه شور و آواز بیات ترک

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه نوا و گوشه هایش

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه سه‌گاه و گوشه هایش

مرثیه خوانی استاد سلیم مؤذن زاده اردبیلی در دستگاه چهارگاه و گوشه هایش

در این فیلم (مجموعه مستند) با پرداختن به

- 1- زندگی سلیم مودن زاده در دوران نوجوانی و جوانی با معرفی خاندان مودن زاده و هنر و خدمات این خانواده در خدمت به اهل بیت و اسلام در اردبیل
- 2- پرداختن به آموزش و تربیت سلیم مودن زاده در خانواده و مکتب خانه میرزا عزیزبه عنوان تنها مکتب خانه ای که آموزش مداحی را به صورت علمی و تخصصی در آن زمان داشته است
- 3- جذابیت های هنر مداحی سلیم مودن زاده و ویژه گی های این هنر الهی با بررسی آثار او در ردیف ها و گوشه های موسیقی ایرانی و بررسی فضای اجتماعی و سیاسی در ایران و اردبیل و ساختار اجتماعی و فرهنگی اردبیل شکل گیری این هنر
- 4- معرفی شاهکارهای استاد سلیم مودن زاده در مداحی بر اهل بیت در قالب هر یک از دستگاههای موسیقی و چگونگی خلق این آثار بزرگ و دلیل ماندگاری این آثار از زبان بزرگان موسیقی و مداحی در ایران و سایر کشورها با تحلیل فنی و محتوای مرثیه ها
- 5- تاثیرات مداحی سلیم مودن زاده در خارج از مرزهای ایران اسلامی در کشورهای همسایه از جمله جمهوری آذربایجان و قفقاز و ترکیه

به شیوه مستند توضیحی و نمایشی با گونه روایتی اول شخص (راوی) در قالب انعکاسی و غیر مستقیم خاهد بود که در آن از گفتگو و آرشیو (فیلم و عکس و صوت) و بازسازی بخش هایی از اتفاقات را خواهیم دید .